

SAULIUS LAPINSKAS
Vilniaus universitetas

FRAZEOLOGIZMAI HOROSKOPUOSE

1. Įvadas

Straipsnio tikslas – panagrinėti stabiliuosius žodžių junginius (frazelogizmus) horoskopuose.

Siekiant šio tikslo iškelti tokie uždaviniai: nustatyti, ar horoskopuose vartojami ir kaip dažnai vartojami frazeologizmai; surastus frazeologizmus suklasifikuoti, remiantis Europos frazeologų draugijos (*Europäische Gesellschaft für Phraseologie*, sutrumpintai EUROPHRAS) terminologija ir frazeologizmų nustatymo kriterijais (žr. fundamentinį darbą šioje srityje – Burger, Dobrovolskij, Kühn, Norrick, red. 2007); nustatyti astrologų mėgstamus frazeologizmų tipus (Subklassen) ir pateikti statistinius vartosenos duomenis iš sudaryto pavyzdžių korpuso; parodyti kokybinius procesus, vykstančius laisvuosiuose, struktūriškai stabiliuosiuose (kolokacijų) ir stabiliuosiuose (frazelogizmų) žodžių junginių blokuose; atsakyti į klausimą, kodėl astrologai taip mielai vartoja frazeologizmus, ir atskleisti frazeodidaktines horoskopų vartosenos galimybes.

2. Horoskopai

Horoskopas yra dangaus skliauto fotografija, padaryta tam tikru momentu ir susidedanti iš aibės pavienių faktorių, sudarančių svarbią visumą. Ją galima palyginti su žemėlapiu, kurio dėka astrologai tariamai gali nustatyti žmogaus, gimusio tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje, galimybės ir charakteristikas, bet jis nerodo, kaip jos gali būti žmogaus panaudotos ir kurioje raidos pakopoje yra žmogus. Astrologai turi žinoti tikslų žmogaus gimimo laiką ir geografines koordinatas. Šiais laikais, išplitus skaičiavimo technikai, yra parašyta daug kompiuterinių programų, kuriomis astrologai greitai ir tiksliai nustato planetų padėtį.

Astrologų teigimu, horoskopas kartais yra priemonė, išryškinanti žmogaus gyvenimą veikiančias aplinkybes, leidžiančias geriau pažinti ir suprasti save ir savo polinkius, pastebėti aplinkos siunčiamus ženklus, išpėjimus. Jis parodo gaires, padedančias žmogui orientotis bei būdą geriau suvokti ir suprasti save, kitus žmones ir patį gyvenimą. Astrologija leidžia įvertinti, ar žmogus prasmingai, pagal savo galimybes, panaudoja instrumentus, kuriais jis disponuoja šiame pasaulyje, ji nurodo, ką žmogus turi optimizuoti, o ką pakeisti (žr. http://www.astroaktuell.ch/was_ist_ein_horoskop.html).

Esu filologas ir mažai tikiu, kad daugybės laikraščių, žurnalų, radijo ir televizijos horoskopų sudarytojai (jų pavardės žurnalai nenurodo) naudojami kompiuterinėmis programomis horoskopams sudaryti. Horoskopas mane domina tik kaip žiniasklaidos tekstai. Kokiai tekstų rūšiai jie priskirtini? Tai žiniasklaidos nepaprastai mėgstami mažieji kasdienos žurnalistiniai tekstai (Alltagstexte der Medien).

Šiame straipsnyje nagrinėjami 626 frazeologizmai, surinkti iš 39 žurnalo *Žmonės* 2005 metų numerių. Pateikiant pavyzdį, nurodomi žurnalo metai, mėnuo, diena (arba dienos) ir puslapis, pvz.: 2005-08-04-10, 66.

Tiriant surinktus frazeologizmus siekta išsiaiškinti, ar jie įtraukti į Jono Paulausko redaguotąją *Frazelogijos žodyną* (FŽ 2001). Jei šiame standartiniame leidinyje frazeologizmas nebuvo rastas (jame pateikiami ne visų tipų frazeologizmai, pavyzdžiui, nėra kolokacijų, patarlių, citatų), tai pasitelkiant į pagalbą internetinę paieškos sistemą *Google* ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* buvo bandoma nustatyti, a) ar toks frazeologizmas lietuvių kalboje apskritai vartojamas, b) ar jis yra naujadaras (naujai sudarytas ir vartojamas frazeologizmas).

3. Mažieji tekstai

Populiariems mažiesiems žiniasklaidos tekstams (vok. *Kleintexte*, plg. Heinemann 2000: 604) priklauso:

a) literatūros ir dalykinių kūrinių anotacijos, kuriose gausu frazeologizmų, pvz., Neringos Mikalauskiėnės anotacija „Apie geriausias 2009 metų vaikų knygas“ žurnale *Literatūra ir menas* (2010-04-02);

b) knygų pavadinimai, kurie yra produktyvūs frazeologinės sistemos formatyvai (pvz., Köster cituoja dabartinių vokiečių meilės romanų pavadinimus *Liebe auf den ersten Blick* (Suzie Malin 2004); *Pferdeliebe auf den ersten Blick* (Tina Caspari 2004); *Liebe auf den zweiten Blick* (Bert Hellinger 2002) (Köster 2007: 309)“;

c) skaitytojų laišakai spaudoje ir patarimai skaitytojams;

d) kino filmų pristatymai žiniasklaidoje;

e) spaudos antraštės ir iliustracijas aiškinantys tekstukai;

f) kalambūrai ir kalbiniai anekdotai (vok. *Sprachspiele, Sprachwitze*), pvz.: Mokytojas: „Kai dar nebuvo televizijos, žmonės eidavo gulti su vištomis“. Petriukas: „Įsivaizduoju, kaip atrodė jų patalynė!“;

g) horoskopai. Tai informatyviai ir linksmai pateikti galimi individų elgsenos polinkių ir veiksmų aprašymai su tam tikrais teiginiais, sąlygomis, skatinimais ir patarimais, galiosiančiais artimiausioje ateityje ir išdėstytais žiniasklaidoje.

Horoskopai dar beveik nėra tyrinėti mokslinėje literatūroje. Pastaruoju metu apie juos paskelbta vos keletas darbų: A. Bachmann-Stein (2004) ir L. Köster (2007). Pastarasis straipsnis paskatino mane pasidomėti, kaip frazeologija funkcionuoja lietuvių horoskopuose? Kokios yra horoskopų kalbos ypatybės?

4. Horoskopų ypatybės

Horoskopas paprastai yra žurnalo formatą atitinkantis neilgas tekstas, susidedantis iš 12 mikrotekštų. Kiekvienas žurnalas ar laikraštis turi savo skaitytojų ratą ir atspindi jų profesines problemas, interesus bei pomėgius. Juose spausdinami horoskopai skiriasi kalbos ir stiliaus atžvilgiu. Štai buvusiam žurnale *Ekstra* horoskopai buvo banalūs, neišradingi, skurdūs kalbos priemonių atžvilgiu, o horoskopai žurnale *Žmonės* yra tikra jų priešybė. Buvau labai nustebintas, kai 39 šio žurnalo numeriuose radau 626 frazeologizmus.

Kam skiriami horoskopai? Dažnai jų adresatas apibendrintas; jie skiriami visai asmenų grupei, pvz.:

(1) **Moterys**, tikitės, kad netrukus atjos princas ant balto žirgo? (2005-11-12-18, 60);

(2) **Moterys**: dirbkite kaip pelenės ir būtinai pateksite į puotą, kurioje jūsų lauks pasakų princas. (2005-09-17-23, 60).

Į skaitytoją gali būti kreipiamasi kaip į tam tikro Zodiako ženklą atstovą, pvz.:

(3) **Liūtai**, būsite orūs, todėl nepastebėsite nieko, kas bus žemiau jūsų pakeltos galvos. (2005-02-18-24, 60).

Jei nėra jokio kreipinio, tekstas gali prasidėti klausimu, po kurio pateikiamas patarimas, įspėjimas ir pan., pvz.:

(4) **Apniko mintys**, kad reikia keisti pomėgius? (2005-05-13-19, 66).

O kaip horoskope užsimaskuoja pats jo sudarytojas? Astrologai mėgsta susieti save su žvaigždžių konsteliacijomis, kurias jie neva sugeba paaiškinti ir kurios viską lemia mūsų gyvenime, todėl vartoja neveikiamosios rūšies konstrukcijas „žvaigždės sako, įspėja, pataria, kužda, tikina, pranašauja“ ir pan. arba paprasčiausiai teigia: „Sakoma, (kad ...)“, pvz.:

- (5) *Moterys, žvaigždės sako: kuo daugiau zirzi, tuo blogiau.* (2005-04-8-14, 60);
(6) *Žvaigždės pranašauja: sublizgėsite viršininko akyse.* (2005-08-11-17, 60);
(7) *Sakoma: „Bijai vilko - neik į girią“.* (2005-07-8-14, 60).

Nepaprastai dažnai horoskopai prasideda (ir ne tik prasideda!) neigiamu liepiamosios nuosakos sakiniu. Iš viso jų rasta 50, pvz.:

- (8) *Nesiknaisiokite po praeitį.* (2005-08-4-10).

Žurnalo *Žmonės* horoskopuose knibždėte knibžda humoro, filosofijos ir patarimų. Dalykinės kalbos frazeologijoje (priešprieša būtų tradicinė bendrinės kalbos frazeologija), pavyzdžiui, filosofijos frazeologijoje, juos vadina tezėmis (vok. *Lehrsätze*). Pvz.:

- (9) *Keliaukite į sveikatą, tačiau nepamirškite, kad turite namus. Kai kuriate planus, juose kaupiasi dulkių kamuoliai.* (2005-11-12-18, 60);
(10) *Negalite išsirinkti to vienintelio, kuris tiktų prie jūsų namų interjero.* (2005-02-18-24, 60);
(11) *Visiškai laimingas gali būti tik pamišėlis, juk laimė nėra pastovi būseną. Džiaukitės akimirkomis, nereikalaukite iš kitų to, ko ir patys negalite suteikti.* (2005-08-4-10, 60);
(12) *...kiekvienoje šeimoje susidaro revoliucinė situacija, kai vienas jos narys nenori gyventi taip, kaip pirmiau, o kitas negali. Svarbiausia, nepamirškite, kad sugriauti tai, ką statėte ne vienerius metus, labai lengva, o ant griuvusių sukurti ką nors naują – beveik neįmanoma.* (2005-01-7-13, 60);
(13) *Nesistenkite pralobti per penkias minutes.* (2005-11-5-11, 60);
(14) *Svarbiausia – ne išorinis blizgesys, o gera širdis ir išmintis.* (2005-11-5-11, 60).

Adresatas įspėjamas nesipykti su referentu, jį gerbti. O kas tie referentai? Jie irgi aiškiai neįvardijami. Štai kodėl B. Sandig kalba apie „referencijos dalykų neapibrėžtumą“ (Sandig 1978: 127). Referentai – tai „antroji pusė, gyvenimo partneris, širdies dama, draugas, giminės, viršininkas, šefas“ ir pan. Bet tai, kas paprastai vienam skaitytojui yra nekonkretu, neapibrėžta, tas kitam atrodo visiškai konkrečiu, kitaip sakant, adresatui referencijos objekto miglotumas išnyksta, kai jis pagalvoja apie realų ir individulų referantą. Šiai funkcijai įgyvendinti ypač tinka frazeologizmai, nes viena jų semantinių savybių yra referencijos neapibrėžtumas (vok. *Vagheit*) (Burger 1998: 77–78).

O apie ką kalbama horoskopuose? Dažniausiai horoskopų sudarytojų aprašomi šie semantiniai laukai: darbas, verslas, profesija; finansai (adresato santaupos, kreditas, skolos); nekilnojamasis turtas; meilė; transporto priemonės kaip turto dalis; pirkimas ir pardavimas; sveikata; kolektyvas (kolegos, draugai, pažįstami); šeima ir giminės; maistas; teigiamos ir neigiamos žmogaus savybės; religija; karjera; mokslas (studijos, tyrinėjimai, lavinimasis); kūrybinė veikla plačiąja prasme; sportas; namų ūkis (gyvuliai, namų ruoša); kelionės; atostogos; savaitgalis; orai; laimė ir likimas (ateitis); išvaizda ir mados (labai opios temos, susijusios su žmogaus savybėmis); sėkmė (lošiant, žaidžiant, loterijoje ir biržoje).

Labai svarbų vaidmenį horoskopuose turi laiko nuorodos. Laikas taip pat nusakomas apibendrintai, vartojantrieveiksmius *kitąkart, šią savaitę, šį mėnesį*. Vyrauja sakiniai su būsimąjo laiko ir liepiamosios nuosakos formomis, pvz.:

- (15) *Susitiksite žmogų, su kuriuo norėsite susilaukti vaikų.* (2005-11-5-11, 60);
(16) *Negaudykite varnų, nes pražiopsosite svarbius sandorius.* (2005-11-12-18, 60).

Gana retai pasitaiko sąlygos šalutiniai sakiniai, pvz.:

- (17) *Jeigu jus užvaldys mintis, kad esate pasirengęs žygdarbiui, pasistenkite, kad ji nebūtų įgyvendinta.* (2005-05-13-19, 66);
(18) *Jeigu apniks liūdesys ir baimė – neišsiduokite.* (2005-05-13-19, 66).

Nors horoskopas rašomas nežinomam skaitytojui, tas skaitytojas apibendrintą išpėjimą ar raginimą susieja su konkrečiu savo paties asmeniu, su tam tikra data – ir komunikacijos metu perduotas turinys išsipildo. Čia ypač svarbų vaidmenį atlieka frazeologizmai. Kokie frazeologizmų tipai vartojami horoskopuose ir kokias funkcijas jie atlieka?

5. Modernioji frazeologija

„Frazeologija, santykinai jaunas mokslas apie frazemas, pagrįstai yra centrinė modernių lingvistinių tyrimų ir mokslo šaka. Nes jos tyrimų ir mokymo objektas – frazema – priklauso mūsų kalbinei kasdienai kaip kregždė vasarai“ [1] (Donalies 2009: 1).

Moksliniai frazeologijos tyrimai prasidėjo, pasirodžius Ch. Bally knygai *Traité de stylistique française* (Bally 1909). Joje Bally konstatuoja, kad žodžių junginys – tai virtuali sintagma, reiškianti sąvoką, kurioje kiekvieną jos sudėtinę dalį galima pakeisti kita, priklausančia tai pačiai kategorijai (Балли 1955, remiamasi leidiniu Черданцева 2000: 13). Žodžių junginiai yra dviejų tipų – laisvieji ir stabilieji. Kiekvienas žodžių junginys turi išorinius ir vidinius požymius. Laisvajame žodžių junginyje žodžius sieja semantinė dermė, jame galima formos variacija, laisva sintagminė kombinacija ir paradigmė substitucija. Stabilieji yra a) analitiniai, b) ribotos dermės ir c) frazeologiniai žodžių junginiai. Pastariesiems būdinga pažeista vidinė ir išorinė semantinė dermė (plg. Черданцева 2000: 24–25), žodžių formos juose negali laisvai varijuoti (apie lietuvių kalbos frazeologizmų variacijos tipus žr. Hemmerling 1981), jungtis (sintaksiniai apribojimai) ir pakeisti viena kita (transformacinis defektyvumas) (žr. Burger 1973: 75; Fleischer 1997: 47), pvz.:

(19) *Tavo laikrodis eina kaip Skuodo buožė.* (FŽ 2001, 619).

Šias frazeologizmų ypatybes pastebėjo ir aprašė generatyvinės-transformacinės gramatikos atstovai (L. Chafe, U. Weinrich), nes frazeologizmai nepasiduodavo jų atliekamoms gramatinėms transformacijoms (apie tai žr. H. Burgerio ir W. Fleischerio knyguose). Šiuo metu teigiama, kad frazeologinius junginius nuo laisvųjų atskirti padeda šie morfosintaksiniai ir semantiniai kriterijai (jie yra ir esminių frazeologijos sąvokų pavadinimai):

a) **polileksiškumas**, kitaip daugianariškumas (frazeologizmą sudaro mažiausiai du komponentai);

b) **stabilumas** – žodžių junginio arba sakinio savybė, leidžianti jį bet kokiame kontekste pavartoti nauja reikšme, kuri yra jo komponentų visumos perprasminimo proceso rezultatas (plg. Черданцева 2000: 90);

c) **perprasminimas** (idiomiškumas, reikšmės vientisumas) – kai žodžių junginys įgyja antrines reikšmes, yra perprasminamas [2]. Kitaip sakant, kai iš atskirų junginio komponentų reikšmių susiformuoja nauja, vientisa frazeologizmo reikšmė (vok. *Gesamtbedeutung*, kitaip *Nicht-Kompositionalität der Bedeutung*, plg. Harras, Proost 2002: 169), kurios negalima suskaidyti į junginių sudarančių komponentų reikšmes, pvz.:

(20) *einen Stein bei jm im Brett haben* (pažodinis vertimas – ‘turėti akmenį kieno lovoje’; idiominė reikšmė – ‘būti kieno malonėje’;

d) **vaizdingumas** – pagrindinis frazeologizmo komponentas paprastai yra vaizdingas. Vaizdinga frazeologizmo reikšmė susijusi su vaizdinga situacija, kuri net kontekste nebūna vienareikšmė, todėl reikalingas **deskriptorius** (reikšmės identifikatorius), leidžiantis nustatyti pagrindinę frazeologizmo reikšmę. Pateikiant frazeologizmo reikšmes jis paprastai rašomas laužtiniuose skliaustuose {} arba viengubose kabutėse, pvz.: *šaukštą padėti* {mirti} arba ‘mirti’. Surasti neutralų frazeologizmo deskriptorių – sudėtingiausia leksikografijos užduotis. „Kartais vaizdingas motyvuotumas smarkai nutolsta nuo reikšmės, todėl frazeologizmo reikšmė, kaip ir žodžio reikšmė, – mobili ir kintama kategorija. Nors atskirų komponentų prasmės elementai išlieka viso frazeologinio vieneto reikšmėje, niekuomet negalima iš anksto pasakyti, kokie tai bus komponentai ir kokioje kombinacijoje jie išliks“ (Черданцева 2000: 93);

e) **reproduktyvumas** (atkūrimas iš atminties): frazeologizmai – tai „sustabarėję, stabilūs, pastovios leksinės sudėties ir gramatinės struktūros junginiai, dėl to pastovumo atkuriami iš atminties, imami gatavi, o ne kuriami kiekvieną kartą iš naujo“ (Marcinkevičienė 2001: 81); frazeologizmai patenka į mentalinį žodyną ir iš jo atkuriami kaip leksemos.

Frazeologai, kurie laikosi šių penkių frazeologinių junginių nustatymo kriterijų, laikomi tradicinės frazeologijos, arba *frazeologijos siaurąja prasme*, atstovais. Jų supratimu, frazeologijos tyrimo objektas – idiomos, turinčios sintagmos formą. Dar (kartais) sakinio tipo frazeologizmai (pvz., patarlės ir rutininės kalbos formulės). Į jų dėmesio ratą nepatenka neidiominiai stabilūs žodžių junginiai. *Frazeologijos siaurąja prasme* koncepcija buvo pakeista *frazeologijos plačiąja prasme* koncepcija, kai H. Burgeris Europos frazeologų draugijos suvažiavime pasiūlė frazeologizmais laikyti ir neidiominius žodžių junginius, kuriuos pavadino *kolokacijomis*. Jo pasiūlymas buvo priimtas.

Frazeologijos plačiąja prasme atstovai mano, kad frazeologijos tyrimų objektas – tai sintagmos, sakinių tipo frazeologizmai ir mažieji tekstai, kuriems būdingos *kalbinės formulės* (vok. *Formelhaftigkeit*), sintaksinis, pragmatinis, ilokucinis ir situacinis stabilumas. Tokius frazeologizmus tauta moka mintinai – tai, pavyzdžiui, valstybės himnas, poteriai ir pan. Formuliniiais mažaisiais tekstais gali būti laikomos ir liudininkų priesaikos teisme, studentų priesaikos bakalauro ar magistro darbo pabaigoje ir pan.

Viena didžiausių frazeologijos mokslo problemų – terminologinis chaosas. Vos ne kiekvienas žymesnis mokslininkas laikosi savo terminų. Praėjusiojo amžiaus devintojo dešimtmečio pradžioje, kaip nurodė K.-D. Pilzas (Pilz 1981: 2), frazeologijoje buvo vartojama apie tūkstantis terminų. Šiuo metu vokiška frazeologijos terminija gerokai suvienodinta (ko negalima pasakyti apie prancūzišką ir anglišką). Visiškai suvienodinti terminijos net ir nesiekama, nes tai sukeltų naujų problemų. Kaipgi suvienodinta vokiška frazeologijos terminija?

Suvenodinti visos stabilijų žodžių junginių srities pavadinimai: *frazeologija* yra mokslas apie visus frazeologinius junginius arba visų tam tikros kalbos frazeologizmų visuma, o *idiomatika* – apima tik idiomos. Priimti trys frazeologinių žodžių junginių pavadinimai: *frazeologizmas* (bendrasis terminas, kuriuo vadinami bet kokie frazeologiniai junginiai), *frazema* (sintagminio tipo frazeologizmams pavadinti paprastai vartojamas terminas) ir *idioma* (frazeologizmas, kuriam būdinga vientisinė reikšmė, stabilumas, daugianariškumas, kartais vaizdingumas, unikalūs (dabartinėje kalboje nebevertojami) komponentai ir reproduktyvumas).

Idiomos sudaro frazeologijos tyrimų pagrindą. Pagal reikšmės vientisumo laipsnį skiriamos tikrosios ir dalinės idiomos (vok. *Voll- und Teil-Idiome*). *Tikrųjų idiomų* vientisinė reikšmė (vok. *summative Gesamtbedeutung*) negali būti suskaidyta į atskirų komponentų reikšmes (plg. 20 pavyzdį), o *dalinės idiomos* gali išsaugoti neperprasmingą komponentą (Harras, Proost 2002: 168). Be to, idiomos skirtingose kalbose neturi absoliučių atitikmenų. Tai aiškinama ne tiek jų nacionaliniu kultūriniu savitumu, kiek „antrinės nominacijos technikos nesutapimu“ (Добровольский 1997: 37). Na, o vientisos reikšmės neturintys frazeologizmai, kurių abu ar keli komponentai nėra perprasmingi, bet yra sintaksiškai stabilūs, vadinami kolokacijomis, pvz., *pareikšti padėką*.

Frazeologijos suvokimo plačiąja prasme išsigalėjimas atvėrė kelią kai kurioms naujoms frazeologijos tyrimų šakoms. Susiformavo *dalykinės kalbos frazeologija* (apie ją žr. Gläser 2007), tarpkultūrinė lingvistika (žr. Földes 2003), eurolingvistika. 1999 buvo įkurta Mannheimo eurolingvistikos darbo grupė (vok. *Eurolinguistische Arbeitskreis Mannheim*, sutrumpintai ELAMA). Tai reiškė naujos kalbotyros šakos – *eurolingvistikos* – susiformavimą. Eurolingvistikos tikslas – ištirti tai, kas bendra Europos kalboms. Viena tyrimo krypčių – nustatyti labiausiai Europoje paplitusias idiomos. E. Piirainen, viena šios naujos kalbotyros krypties atstovių, parengė projektą *Labiausiai paplitusios idiomos Europoje ir už jos ribų* (vok. *Weit verbreitete Idiome in Europa und darüber hinaus*; Piirainen 2005). „Šiuo projektu nusprendėme ištirti apleistus lingvistikos dirvonus: kitaip nei gretinamieji frazeologijos tyrimų metodai, mes atsižvelgėme į visas Europos kalbas, kurios prieinamos moksliniam tyrimui“ (Piirainen 2009: 504). Piirainen išsiuntinėjo anketas 90

kalbų atstovams, nors kaip ir H. Haarmannas (2002: 30) mano, kad Europoje kalbama maždaug 143 kalbomis (plg. Stolz 2001: 227, kur teigiama, kad Europoje vartojama daugiau nei 200 kalbų). Tyrimo rezultatai paneigė kai kuriuos paplitusius kalbotyros teiginius (daugiau apie tai žr. Piirainen 2009a, 2009b). Tyrimą apibendrinanti knyga išėjo 2012 metų liepos mėnesį (Piirainen 2012).

Frazeologijos plačiąja prasme atstovai atliko daug naujų tyrimų. Visiškai naujai pažvelgta ir į frazeologizmų modifikaciją. *Modifikacija* – tai okazinis frazeologizmo pokytis, išsaugantis jo vientisą reikšmę. Neseniai pasirodė fundamentinis darbas apie modifikaciją – S. Ptashnyk *Phraseologische Modifikationen und ihre Funktionen im Text. Eine Studie am Beispiel der deutschsprachigen Presse* (2009). Šis tyrimas iš pagrindų pakeitė mokslininkų požiūrį į modifikaciją, kuri buvo laikoma tik kalbiniu žaidimu (Koller 1977), manipuliacija (Łabno-Falęcka 1995, 305) ar nusižengimu normai (vok. *Verstoß*; žr. Gréciano 1987, 201). Ptashnyk įrodė, kad **frazeologinė modifikacija** (Ptashnyk terminas) yra šnekos (pranc. *parole*) fenomenas, kad ji yra okazinis ir žodynuose nefiksuojamas reiškinys, taikytinas konkrečiam tekstui, kad modifikacijų skaičius potencialiai neribojamas, kad formalūs nukrypimai nuo vientisinės reikšmės yra nebūtinai ir kad modifikacija sukelia esminius semantinius teksto pakitimus (Ptashnyk 2009, 64–65).

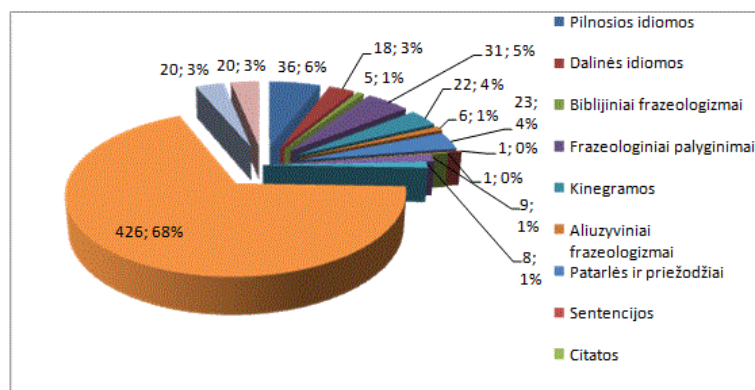
Kokį vaidmenį modifikacija atlieka naujų frazeologizmų atsiradimo procese? Frazeologizmų gausėja šiais būdais: a) antrinės nominacijos (metaforinės vartosenos) atvejais sudarant juos iš laisvųjų žodžių junginių; b) kuriant naujus frazeologizmų variantus; c) **frazeologinės derivacijos**, vykdomos frazeologizmų semantinės ir struktūrinės modifikacijos būdu, atvejais (išsamiai apie tai žr. Fleischer 1997, 189ff.). Taigi frazeologizmų modifikacija yra antrinės frazeologizacijos priemonė.

Galų gale, atsirado nauja tyrimų kryptis – *frazeodidaktika* (žr. [6] išnašą).

6. Frazeologizmai horoskopuose

Ištirtuose žurnalo *Žmonės* 2005 metų numeriuose rasti 626 frazeologizmų vartosenos pavyzdžiai. 1 diagramoje pateikiami rastų frazeologizmų tipai ir pavyzdžių skaičius.

1 diagrama. *Frazeologizmų tipai*

6.1. Idiomos

Pradėkime nuo idiomų. Jų rasta 54 pavyzdžiai. Tai – *tikrosios idiomos* (21–22), kurių abu arba visi komponentai perprasminti, ir *dalinės idiomos* (23), kurių perprasmintas tik vienas komponentas, todėl jų vientisa reikšmė yra nuspėjama, pvz.:

(21) *Išgirskite komplimentus, nebijokite, kad jie apsuks galvą.* (2005-04-8–14, 66).
 Deskriptorius: 'padaryti išpuikusį';

(22) *Svarbiausia, nepameskite galvos dėl naujo pažįstamo (-os), nes jo (jos) ketinimai gali būti nerimti.* (2005-08-4-10, 66). Deskriptorius: 'parasti nuovoką';

(23) *Nutarsite nusimesti pančius ir patirti viską, ką siūlo gyvenimas.* (2005-07-15-21, 60). Deskriptorius: 'nebebūti vergu'.

O štai plačiai paplitęs Europoje, netgi visame pasaulyje frazeologizmas, atėjęs iš dalykinės „mokslinio“ komunizmo frazeologijos:

(24) <...> *ir neleiskite, kad ant pečių užverstų svetimus darbus.* (2005-07-15-21, 60).

Frazeologijos žodyne (2001: 507) pateikiamas frazeologizmas „ant pečių užsikrauti“, turintis reikšmę 'perimti atsakomybę'. Žurnale *Žmonės* pavartota panaši idioma *užvesti ką kam ant pečių*, jos reikšmė – 'ką padaryti atsakingą už ką'. Iš viso horoskopuose rasta 20 *Frazeologijos žodyne* neužfiksuotų idiomų. Ar galima kalbėti apie naujadarus? Galbūt tik 26 ir 28 pavyzdžiuose.

(25) *Neverta <...> lišti į skolas.* (2005-08-4-10, 66). Deskriptorius: 'prasiskolinti';

(26) *Liepai įpusėjus pradės kauptis debesys – esate per daug dideli ir galite susikivirčyti su artimaisiais.* (2005-08-4-10, 66). Deskriptorius: 'bręsta kivirčas';

(27) *Pirmadinis – puikus metas prisipažinti meilę. Jeigu tebesvarstote, ar jausmas, kurį įsileidote į širdį, vertas šio vardo, geriau patylėkite.* (2005-04-01-07, 60). Deskriptorius: 'įsimylėti į ką';

(28) *pasirodys, jog turite pakankamai ir parako, ir smegenų.* (2005-05-13-19, 66). Deskriptorius: 'turėti ir jėgų, ir proto'.

O štai du pavyzdžiai (29 ir 30), kurių nėra *Frazeologijos žodyne*, bet yra kituose žodynuose:

(29) *Pamėginkite įlįsti į tų draugų kailį.* (2005-05-13-19, 66).

Frazeologijos žodyne nėra tokio frazeologizmo, bet *Rusų ir lietuvių kalbų žodyno* IV tomo 624 puslapyje radau rusišką frazeologizmą *vleztj/ popastj v čju-libo škuru* su lietuvišku atitikmeniu *įlįsti į kieno kailį*.

(30) *Pasistenkite dažniau rodyti bloguosius savo būdo bruožus. Aplinkiniai pamažu supras, kad ne šventieji puodus lipdo.* (2005-05-13-19, 66).

Artimą šio priežodžio atitikmenį radau tik *Rusų-lietuvių kalbų žodyno* I tome (Lemchenas, sud. 1982: 408): *ne bogi gorški obžigajut*.

Labai norėtusi, kad lietuviškas *Frazeologijos žodynas* atspindėtų visus lietuvių kalbos frazeologizmus, kad jų nereikėtų ieškoti dvikalbiuose žodynuose. Toks, pavyzdžiui, yra standartinis H. Schemanno žodynas (1993). Jame 33 000 (!) frazeologizmų – tai pats išsamiausias ir tiksliausias vokiečių frazeologijos žodynas. Schemannas su kolegomis parinko ir šio žodyno frazeologijos angliškus, ispaniškus, prancūziškus, itališkus bei portugališkus atitikmenis (žr. http://www.buske.de/product_info.php?products_id=%203521/%203504/3522/3520/3519).

6.2. Modifikuotieji frazeologizmai

Vokietijoje po antro pasaulinio karo imta kovoti su patarlėmis ir priežodžiais. Kalbininkai teigė: nevertokite posakių, kuriuos sukūrėte ne jūs. Galvokite savo mintimis ir kalbėkite savo žodžiais. Tuomet išvengsite kaltinimo, kad esate tuščiažodžiautojai. Po kelių dešimtmečių šitokios politikos atrodė, kad patarlės išmirė. Ne, jos neišmirė. Tačiau buvo žmonių modifikuotos, pakito jų leksinė sudėtis. Išnagrinėtuose žurnalo *Žmonės* numeriuose rasta 20 frazeologinės modifikacijos pavyzdžių. Štai keletas jų:

(31) *Ne visada tyla – gera byla.* (2005-07-01-07, 76): modifikacijos būdu sukuriamas naujas priežodis, tiksliau – antiparlė (antiparlės yra modifikuotos arba parodijuojamos patarlės).;

(32) **Stenkitės būti ten, kur du pešasi.** (2005-07-15-21, 60): praleista antroji patarlės dalis: *kur du pešasi, ten trečias laimi*;

(33) **Jūsų šūkis: Šiandien rankoj žvirblis, o rytoj – mėlynoji laimės paukštė.** (2005-02-11-17, 60): įvedant folklorinį elementą, modifikuojama patarlė *Geriau žvirblis rankoje, negu briedis girioj*.

Aišku, modifikuoti gali būti ir kitų tipų frazeologizmai, pavyzdžiui, idiomos:

(34) **Turėkite kantrybės, ir mėnesio pabaigoje rūpesčiai išsispręs savaime, jei patys nešliūkštelėsite alyvos į ugnį.** (2005-08-4-10, 66): vietoj *pilti* pasirinktas veiksmazodis *šliūkštelėti*, žymintis subjekto afektingą būseną, gal netgi frazeologizmo perkėlimą į šnekamosios kalbos stilių;

(35) **Bijote, kad artimas žmogus nesupančiotų, nepriverstų šokti pagal savo dūdelę.** (2005-09-17-23, 60): frazeologizmas *pagal kieno dūdelę šokti*, reiškiantis 'vykdyti kieno valią', čia keičia valentingumo kryptį (semantinius linksnius) ir įgauna naują antraštinę formą (*priversti ką šokti pagal savo dūdelę*) bei reikšmę 'diktuoti kam savo valią'.

6.3. Aliuziniai frazeologizmai

Tai vaizdingųjų frazeologizmų tipas (vok. *allusive Phraeologismen*), R. Hessky ir S. Ettingerio išskirtas remiantis leksikografiniu ir frazeodidaktiniu kriterijais (Hessky, Ettinger 1997: XL; plg. Lapinskas 2009: 175–183). Frazeologijos žodyne jie privalo būti pateikti su išsamium kilmės ar vartosenos paaiškinimu, pvz.:

(36) **Geriausia gynyba yra puolimas** (angl. *the best defence is a good offence*). Sakoma apie kontrargumentus ar kontrpuolimą (karyboje, sporte, diskusijoje), kai gintis priverčiama užpuolusioji ar ketinanti pulti pusė. Minties užuominų ieškoma senovės kinų karo teoretiko Sun Tzu darbe *Karo menas*, datuojamame VI a. pr. m. e. Europoje knyga buvo pirmą kartą išversta į prancūzų kalbą (1782) ir padariusi didžiulę įtaką Napoleonui Bonapartui (Napoléon Bonaparte, 1769–1821, Prancūzijos imperatorius 1804–1814). (<http://www.posakiai.lt/mintys/sparnuotos-frazes/geriausia-gynyba-yra-puolimas/>, 2012-02-10);

(37) **Juk žinote, kad nuvarytus arklus nušauna.** (2005-05-13-19, 66.) Šio priežodžio reikšmė: 'nepersistenk'. Priežodžiu tapęs JAV filmo *They Shoot Horses, don't They?* (1969) lietuviškas pavadinimas. Režisierius Sydney Pollack;

(38) **Darykite, ką lieps širdis.** (2005-08-11-17, 60.) *Darykite, ką tik jums lieps širdis* (Jn 2,5),- sako Marija Evangelijoje pagal Joną;

(39) **Išsikovokite vietą po saule.** (2005-07-15-21, 60.) Vieta po saule – teisė gyventi ten, kur įsivaizduoja kalbantysis. Posakio autorius – prancūzų fizikas, matematikas ir religijos filosofas B. Paskalis (Blaise Pascal, 1623–1662), pavartojęs jį nebaigtame veikale *Mintys*. Tiesa, Paskalis šį teiginį (*čia mano vieta po saule*) interpretuoja kaip pradinį pasaulio uzurpacijos motyvą. 1901 m. šia fraze Vokietijos kaizeris ir Prūsijos karalius Vilhelmas II teisingo savo kolonijinę ir ekspansinę politiką. Vėliau posakį išpopuliarino amerikiečių to paties pavadinimo filmas (*A Place in the Sun*, 1951), sukurtas pagal T. Dreizerio (Theodore Herman Albert Dreiser, 1871–1945) romaną *Amerikoniškoji tragedija* (*An American Tragedy*, 1925). (<http://www.posakiai.lt/mintys/sparnuotos-frazes/vieta-po-saule>, 2012-02-11).

Šūkius (vok. *Losungen*), citatas, sparnuotuosius posakius, sentencijas ir frazeologizmus iš Biblijos [3] irgi laikome aliuziniais frazeologizmais, todėl ir jie turi būti paaiškinami, pvz.:

(40) <...> **tenorėsite cituoti hercogienę iš „Alisos stebuklų šalyje“: „Jeigu kai kas nekištų nosies ne į savo reikalus, Žemė suktųsi greičiau...“** (2005-09-17-23, 60);

(41) **Nutarsite, kad geriausia gynyba – puolimas...** (2005-05-13-19, 66).

Atkreiptinas dėmesys, kad tai jau ne sintagmų, o dažniausiai sakinių ir tekstų tipo frazeologizmai (patarlės juk yra tekstai).

Patarlės ir priežodžiai (kartu su idiomomis) atlieka labai svarbią funkciją, aprašytą dar Leo Weisgerberio, – **kalbos pasaulėvaizdžio** perteikimo funkciją (žr. Баранов, Добровольский 1990; 1999; Gudavičius, 2000: 11), kurią kognityvinės gramatikos atstovai apibūdina kaip kultūrologinį frazeologijos aspektą. Dar V. Šachovskis rašė: frazeologizmai atlieka tris funkcijas: semantinę, pragmatinę ir kultūrologinę (plg. Шаховский 1998: 70–71). Idiomų pagrindą sudaro metaforos, atspindinčios a) realų objektų pasaulį (Черданцева 2000: 66) ir b) nematomą, tik žmogaus sąmonėje egzistuojantį pasaulį; tai, kas realiai neegzistuoja (*baltoji varna, žalioji pelė* – atvirkštinė korekcija: būdvardis rodo, kad daiktavardis nežymi įprastinio denotato; Черданцева 2000: 67). Idiomos atspindi buvusius papročius, legendas, liaudies kūrybą. Teisus A. Gudavičius (2000: 49), sakantis, kad „kognityvinei gramatikai svarbu ne realus pasaulis, o to pasaulio atspindys sąmonėje“. Ne kalbos struktūra, o reikšmė sudaro jos dėmesio centrą. Kalbos turinys yra visos sąmonės turinys (ten pat, 30). Kognityvinė lingvistika konceptualizuoja kalbą, aprašo mąstymo konceptus [4]. Paimkime, pavyzdžiui, meilę.

MEILĖ kognityvinėje psichologijoje ir frazeologijoje įgauna MEILĖS JŪROS, JAUSMŲ VANDENYNO, JAUSMŲ AUDROS konceptų reikšmes. Kiekvienas įsimylėjęlis turi gerai pagalvoti, ar verta, ar ne beprotiška pasinerti į šią BERIBĘ STICHIJĄ, GILIĄ DUOBĘ arba į JAUSMŲ SEKLUMĄ (antikonceptas?):

(42) *Panirsite į meilės jūrą.* (2005-11-5-11, 60);

(43) *Šią savaitę daugiau laiko skirkite **jausmams**, nebijokit įbristi į jų vandenyną nesvarbu, kad nežinote, kur gali būti **gili duobė**, o kur – **sekluma**.* (2005-08-18-24, 60);

(44) *Tai trumpas štilis prieš greitai užklupsiančią **jausmų audrą**.* (2005-12-3-9, 60).

Meilė bręsta širdyje, kuri gali būti neprieinama, tikra TVIRTOVĖ, juk ne kiekvienam išslyk atidaromos jos durys, kartais reikia ilgokai belstis ar netgi imti ją šturmu kaip fronte:

(46) *Nepavyko **prisikasti iki jo (jos) širdies?*** (2005-11-12-18, 60);

(47) *Meilė jau seniai **beldžiasi į jūsų širdį**.* (2005-09-17-23, 60);

(48) *Meilės **fronte** štilis po didelės audros.* (2005-11-12-18, 60).

Idiomos, patarlės ir priežodžiai primena mums, lietuviams, mūsų indoeuropietiškas mąstymo šaknis, mūsų protėvių įsakus:

(49) *Ar jau **pasodinote medį ir pastatėte namą?*** (2005-09-10-6, 60);

(50) *Sakoma, kad **darbas – ne vilkas, į mišką nepabėgs**.* (2005-04-8-14, 60).

Kartais jos primena mūsų pražūtingą konformistinę elgseną istorijos vingiuose:

(51) *Stengsitės gyventi taip, kad **ir vilkas būtų sotus, ir avis sveika**.* (2005-07-15-21, 60).

6.4. Kinegramos, bendrybės ir homoniminiai frazeologizmai

Horoskopuose vartojamos ir **kinegramos** [5]. Jų rasti net 22 pavyzdžiai. Plačiau apie jas žr. Burger 1998: 44–45; Hind 1972. Štai tik keli jų pavyzdžiai:

(52) ***Raudonuosite** iš gėdos.* (2005-08-4-10, 76);

(53) *Kai nesugebate kontroliuoti jvykių, **neverta mojuoti rankomis ar grūmoti kumščiais**.* (2005-08-4-10, 60);

(54) *Nereikia pradėti **rautis plaukus ir verkti**, esą jūs patys nelaimingiausi žmonės visame pasaulyje.* (2005-08-18-24, 60).

Pastarojo (54) sakinio kinegrama vadinama *pseudokinegrama*, nes nusako nerealią mūsų gyvenimo situaciją.

Horoskopų autoriai mielai vartoja **bendrybes** (vok. *Gemeinplatz*). Tai frazeologizmai, kurie nepasako ničnieko naujo, nes juose vyrauja lėkštos, nuvalkiotos mintys, kurias mėgsta išsakyti neaukšto intelekto miesčionys, pvz.:

- (55) *Juk meilė – didelė jėga.* (2005-05-13-19, 66);
- (56) *Gyvenimas vėl tapo juodas.* (2005-09-24-30, 60);
- (57) *Nėra vienintėlės tiesos...* (2005-10-1-7, 60);
- (58) *Visos poros ginčijasi.* (2005-04-15-21, 60).

Homoniminiai frazeologizmai (jų rasta 9), kaip ir kinogramos, turi tiesioginę ir perprasmintą žodžių reikšmes:

- (59) *Nesistenkite plaukti prieš srovę.* (2005-07-8-4, 60).

Pastarojo frazeologizmo perprasminta reikšmė – 'eiti prieš daugumą'. Tokie frazeologizmai yra vaizdingi.

6.5. Kolokacijos

Kolokacijoms tapus frazeologijos tyrimų objektu išsirutuliojo *kolokacijų didaktika*. *Kolokacijos* – tai sintaksiškai stabilūs žodžių junginiai, neturintys idiominės reikšmės, tačiau ypač dažnai vartojami. „Semantiniu aspektu kolokaciją galima apibūdinti kaip bendrą žodžių vartoseną, padedančią sukurti reikšmę, kuri nėra paprasta visų žodžio reikšmių suma. Iš pradžių į akis krinta fiksuota struktūra ir reguliari vartoseną, vėliau – jų lankstumas ir variantiškumas, o paskiausiai – kūrybingas jų išplėtimas ir adaptavimas, pasitaikantis kur kas dažniau nei įprastinė, prototipinė jų forma“ (Marcinkevičienė 2010: 63). Šiuo metu matyti didelis frazeologų susidomėjimas kolokacijomis.

Pirmąjį kolokacijų žodyną išleido de La Porte 1571 metais. Jį sudarė 80 000 prancūzų literatūrinės kalbos kolokacijų. Pirmas dvikalbis kolokacijų žodynas buvo L. Grobelako parašytas prancūzų ir lenkų kalbų kolokacijų žodynas (Grobelak 1990). Šiek tiek anksčiau Langenscheidto leidykloje išėjo prancūzų ir vokiečių kalbų žodynas *Langenscheidts Kontextwörterbuch Französisch-Deutsch* (Ilgenfritz, Stephan-Gabinel, Schneider 1989). Būtina paminėti ir rusų I. Melčuko su kolegomis išleistą keturių tomų dabartinės prancūzų kalbos kolokacijų žodyną (Melčuk 1984–1999). Pagrindiniai kolokacijų tipai aprašyti D. Lea sudarytame anglų kalbos kolokacijų žodyne – *Oxford Collocations* (Lea, red. 2002: ix). Lenkų kalbos kolokacijas labai smulkiai išnagrinėjo ir su ispanų kalbos frazeologijos sistema savo disertacijoje sugretino frazeografas M. Sosińskis (2006). Vokiečiai šiuo metu rengia elektroninį kolokacijų žodyną (žr. <http://www.areas-online.com/artikel/Band35.pdf>). Labai malonu, kad šiame darbu bare neatsilieka ir lietuviai (žr. Marcinkevičienė 2010).

Kodėl taip imta domėtis kolokacijų žodynais? Mat metaleksikografai konstatavo: užsienio kalbos mokymasis – tai kolokacijų mokymasis (Hausmann 1984). Kai Hausmannas paskelbė straipsnį apie ypatingą kolokacijų reikšmę mokantis užsienio kalbą, dauguma žodynų atrado frazeodidaktinę kolokacijų svarbą. Susiformavo mano minėta kolokacijų didaktika. Čia būtina paminėti A. Reder darbą (2006), kuriame ji smulkiai išnagrinėjo kolokacijų vartoseną vokiečių kalbos mokymo procese. Tuo pat metu iškilo ir pagrindinė frazeografinė problema: kaip kolokacijas lemuoti žodynuose? Hausmannas dar 1979 metais pasiūlė kolokacijas skaidyti į dvi dalis: pamatą (vok. *Basis*) ir kolokatorių (vok. *Kollokator*) (Hausmann 1979: 191). Kolokacijų *eingefleischter Junggeselle* ir *Zorn verrauscht* pamatas yra daiktavardis, o kolokatorius – būdvardis ir veiksmožodis. Jei kolokacijos struktūra yra *būdvardis + būdvardis* arba *būdvardis + veiksmožodis*, tai pamatas pirmuoju atveju bus būdvardis, o antruoju – veiksmožodis. Hausmannas suformulavo teiginį: mokomuosiuose žodynuose kolokacijos pamatas visada turi būti daiktavardis, nes jis yra raštiško formulavimo išeities pozicija, kadangi „daiktavardis išreiškia tai, apie ką bus šnekama arba rašoma“

(Hausmann 1989: 6–7). Sprendžiant kolokacijų lemavimo problemą iškilo su ja iš dalies susijęs frazeodidaktikos klausimas (apie frazeodidaktiką žr. [6] išnašą).

Svarbu suvokti, kad kolokacijos yra tarpinis reiškinys tarp laisvųjų ir stabilijų žodžių junginių; riba tarp vienu ir kitų yra neryški. Kolokacijos yra uzualiniai, iš anksto nenuspėjami, kartais neįprasti, tik vienai kalbai būdingi (idiosinkretiniai), norminiai kurios nors kalbos žodžių junginiai. W. Fleischer jas vadina *nominacijos stereotipais* (vok. *Nominationsstereotype*) (Fleischer 1997: 251), nes juos paprastai sudaro:

a) nominaliniai junginiai, t. y. konstrukcijos *daiktavardis + daiktavardis, būdvardis + daiktavardis, prieveiksmis + būdvardis* (pvz.: *reikalo esmė, rinktiniai raštai, nepaprastai gražus*), neidiominiai sujungiamieji junginiai (pvz., *brolis ir sesuo*), klišės (pvz.: *būti dėmesio centre, dėl techninių kliūčių*), konstrukcija *epitetas + daiktavardis* (*platus spektras, aklas atsitiktinumas*), politiniai šūkių, lozungai ir terminai (pvz.: *ekologinė pusiausvyra, taikus sambūvis*), neidiominės oniminės grupės (pvz.: *Šiaurės Arkties jūra, Baltieji rūmai*);

b) konstrukcijos *veiksmažodis arba būdvardis + jungtukas + būdvardis, prieveiksmis arba daiktavardis*, t. y. frazeologiniai palyginimai (tie, kurie nėra perprasminti) (pvz., *baltas kaip sniegas*), funkciniai žodžių junginiai, reiškiantys veikslus (pvz., vok. *in Gang sein, in Gang setzen, in Ruinen liegen, in Tränen ausbrechen, jn zu Tränen bringen*), kasdienio bendravimo formulės (*nužvelgti ką nuo galvos ligi kojų*).

Dalykinės kalbos frazeologijoje kolokacijos yra labai svarbios. Veiksmažodinės kolokacijos atlieka prototipų funkciją, o daiktavardinės kolokacijos yra antraeilės svarbos junginiai (jos vadinamos angl. *restricted collocations*, vok. *restringierte Kollokationen*) (Gläser 2007: 494). Dauguma atvejų dalykinės kalbos kolokacijos yra daugianarės, neatliekančios nominacinės funkcijos.

Kolokacijos sudaro didžiausią žurnalo *Žmonės* horoskopuose rastų frazeologizmų dalį, pvz.:

(61) *Negerai įnirtingai liaupsinti kieno gebėjimus.* (2005-08-11–17, 60);

(62) *Jus apims begalinis noras ištrūkti į laisvę.* (2005-08-11–17, 60);

(63) *Įgyvendinsite senokai brandintus planus.* (2005-09-24–30, 60);

(64) *Turėkite lakią vaizduotę.* (2005-11-5–11, 60).

Kolokacijomis galima laikyti ir frazeologinius palyginimus:

(65) *Būkite tvirti kaip uola, neišsiplepėkite.* (2005-11-12–18, 60);

(66) *Kam iš karto lipti prie vaikino kaip bitėms prie medaus?* (2005-09-24–30, 60).

Reikėtų paminėti tą faktą, kad horoskopų autoriai mielai vartoja humoro kupinus frazeologizmus. Galimas net juodasis humoras (žr. 66 pavyzdį.). Štai Biblija paremtas posakis:

(67) *Žolė žalia tik ten, kur mūsų nėra. Tame stebuklingame krašte ir moterys gražesnės, ir vyrai stipresni, ir kisieliaus upės teka, ir jų krantai iš cukraus.* (2005-11-12–18, 60).

Ir dar keli šmaikštūs kolokaciniai frazeologizmai:

(68) *Keliaukite į sveikatą, tačiau nepamirškite, kad turite namus. Kai kuriate planus, juose kaupiasi dulkių kamuoliai.* (2005-11-12–18, 60);

(69) *Krautis daiktus ir ieškoti politinio prieglobsčio kito (-os) glėbyje.* (2005-11-12–18, 60).

Taigi, bandėme parodyti, kad horoskopuose vartojama ištisa paletė įvairiausių frazeologizmų tipų. Prisiminkime straipsnio pradžioje suformuluotą sudėtinį klausimą: ar horoskopai yra banalūs laikraštienos tekstai, ar juose yra ir įdomių, gilių minčių? Teigiamai atsakyti galima į jo antrąją dalį. O dabar paklauskime:

7. Kodėl horoskopuose taip mielai vartojami frazeologizmai?

Frazeologizmą labai lengva įterpti į horoskopo tekstą dėl šių priežasčių:

1. Horoskopams būdingas referencijos objektų neapibrėžtumas. Skaitytojas lengvai susitapatina su horoskopo referencijos objektu. Tuo būdu frazeologizmas (su savo esmine savybe – semantiniu neapibrėžtumu), ir referencijos objektas (skaitytojas) susilieja, tampa realiu ir įgyja individualius bruožus.

2. Tikrosioms arba dalinėms idiomoms (vok. *Voll- oder Teildidiome*) būdingos trys pagrindinės ypatybės: semantinis neapibrėžtumas, semantinis tąsumas (t. y. semantinės interpretacijos plotis) ir miglotumas (vok. *Vagheit*) (Burger 2003: 77–78). Šios ypatybės leidžia horoskopą lengvai pritaikyti prie konteksto, kuriame įgauna gyvybingumo ir aktualumo.

3. Skaitytojas ieško teksto, kuris vienu metu:

a) būtų giliaprasmiškas ir paviršutiniškas. Pirmąją savybę turi citatos, aforizmai, aliuziniai frazeologizmai, dalykinės frazeologijos vienetai, pvz., filosofiniai pamokymai (vok. *Lehrsätze*) ir pan. Antrąją savybę turi pilkos ir banalios bendrybės (vok. *Gemeinplätze*);

b) būtų didaktinis, kupinas gyvenimo išminties ir ironiškas, šmaikštus, sąmojingas, smagus. Šitai garantuoja patarlės ir priežodžiai, antipatarlės ir velerizmai (vok. *Wellerismen*), kalambūrai ir anekdotai, trykšte trykštantys nemariu (kartais juodu) liaudies humoru. Patarlės vartojamos teksto pradžioje (įvardijant temą) arba teksto pabaigoje (tarsi fiksuojant ir pabrėžiant diskurso esmę, tikslą, pagrindinį akcentą (vok. *die Pointe*);

c) būtų liaudiškas ir literatūrinis, nes kasdieninio bendravimo formulės, kalbinės klišės (vok. *Routineformeln*) ir modalinės dalelytės yra šnekamosios kalbos ypatybės, kurie susieja tekstą su literatūriniu stiliumi;

d) būtų emociingas ir (galbūt) neverbalinis. Juk kinogramos padeda trumpai ir aiškiai pasakyti tai, kas kartais žodžiais net neišreiškiama. Kinogramos yra neverbalinės afektų, emocijų raiškos priemonės. Jos perteikia kalbos emociingumą ir padidina ekspresyvumą;

e) būtų ekspresyvus, subjektyvus ir tuo pat metu susijęs su žmogaus elgesio normų vertinimu. Tai vėlgi esminės frazeologizmų savybės. Žmogus viską vertina reliatyviai, todėl frazeologizmai dažniausiai vartojami žmogaus neigiamoms (kur kas rečiau – teigiamoms) savybėms aprašyti vertinimo proceso metu;

f) būtų vaizdingi ir konkretūs. Tai pasiekama vartojant somatinius frazeologizmus, pasitelkiant frazeologizmų valentingumą. Ir vėl matome frazeologizmų ir horoskopų sąsajos taškus. Mėgstamiausia horoskopų tematika yra mūsų pilkos kasdienos problemos: pyktis, pavydas, keblios situacijos, meilės trikampiai, skolos, nevykdomi pažadai. Horoskopas atlieka lyg ir recepto funkciją, patardamas, kaip įveikti susidariusią padėtį, nurodo galimus sėkmės siekimo kelius ir būdus. Apibendrintas horoskopo tekstas skaitytojo susiejamas su konkrečiu jam žinomu frazeologizmo pavartojimo kontekstu.

8. Išvados

Frazeologizmų vartojimo horoskopuose populiarumą lemia tiek pačių horoskopų ypatybės (teminių grupių gausumas ir referencijos objektų neapibrėžtumas), tiek ir esminės frazeologizmų savybės. Frazeologizmai gerai tinka šiems smulkiesiems literatūros tekstams dėl tokių ypatybių:

a) tekstuose galima pavartoti bet kokio tipo frazeologizmus;

b) frazeologizmus lengva įtraukti į tekstą, nes jie lengvai prisitaiko prie konteksto;

c) tekstui jie suteikia glaustumo, šmaikštumo, sąmojingumo, įvairaus atspalvio humoro;

d) pasitelkęs frazeologizmus horoskopų sudarytojas gali pademonstruoti savo išsilavinimą, aukštą intelekto lygį, visapusišką apsiskaitymą, sugebėjimą kritiškai analizuoti situaciją, išskelti tikras, netgi filosofines problemas ir pasiūlyti skaitytojui kartais visai netikėtus sprendimus;

e) daugelis frazeologizmų yra labai vaizdingi, trykšte trykšta liaudies išmintimi, todėl padeda patarti skaitytojui, jį neįkyriai pamokyti.

Visa tai daro horoskopus paraukliu frazeologijos tyrimo objektu, leidžiančiu aptikti įvairių lietuvių kalbos frazeologijos naujadarų, fiksuoti frazeologinės modifikacijos atvejus, rodančius, kaip formaliai ar semantiškai keičiasi frazeologizmai, nustatyti jų vartojimo dažnumą ir tipus. Horoskopai labai tinka mokyti gimtakalbius ir svetimkalbius lietuvių kalbos frazeologijos, ypač kolokacijų.

Literatūra

Bachmann-Stein, A. 2004: *Horoskope in der Presse. Ein Modell für holistische Textsortenanalysen und seine Anwendungen*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.

Bally, Ch. 1909: *Traité de stylistique française* 1–2, Heidelberg et Paris: Winter et Klincksieck.

Baranov, A., Dobrovolskij, D. 1999: Idioms from a Cognitive Perspective. *Moscow State University Bulletin* 19-1, 64–75.

Budvytyte, A., Lapinskas, S. 2007: Phraseologische Kinogramme im Deutschen und im Litauischen: Aspekte des kulturellen Vergleichs. In: A. Häcki Buhofer, H. Burger (red.), *Phraseology in Motion II. Theorie und Anwendung. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie* (Basel 2004), Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 151–163.

Burger, H. 1973: *Idiomatik des Deutschen*, Tübingen: Niemeyer.

Burger, H. 1976: "Die Achseln zucken" – Zur sprachlichen Kodierung nicht-sprachlicher Kommunikation. *Wirkendes Wort. Deutsche Sprache in Forschung und Lehre* 26, Düsseldorf: Schwann, 311–334.

Burger, H. 1998: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Burger, H., Dobrovolskij, D., Kühn, P., Norrick, N. R. (red.) 2007: *Phraseologie. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Fleischer, W. 1997: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, 2., durchgesehene und ergänzte Auflage, Tübingen: Niemeyer.

Földes, Cs. 1990: Die Bibel als Quelle phraseologischer Wendungen: dargestellt am Deutschen, Russischen und Ungarischen. *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, The University of Vermont 7, 57–75.

Földes, Cs. 2003: *Interkulturelle Linguistik. Vorüberlegungen zu Konzepten, Problemen und Desiderata*, Veszprém: Universitätsverlag Veszprém; Wien: Edition Praesens.

Gläser, R. 2007: Fachphraseologie. In: H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick (red.), 483–504.

Gréciano, G. 1987: Idiom und sprachspielerische Textkonstitution. In: J. Korhonen (red.), *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung. Veröffentlichungen des Germanistischen Instituts* 7, 193–206.

Grobelak, L. 1990: *Dictionnaire collocationnel du français général*, Warszawa: PWN.

Gudavičius, A. 2000: *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.

Haarmann, H. 2002: *Sprachen-Almanach. Zahlen und Fakten zu allen Sprachen der Welt*, Frankfurt am Main, New York: Campus Verlag.

Harras, G., Proost, K. 2002: Strategien der Lemmatisierung von Idiomen. *Deutsche Sprache* 30, 167–183.

Hausmann, Fr. J. 1984: Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen. *Praxis des neusprachlichen Unterrichts* 31, 395–406.

Hausmann, Fr. J. 1989: Was ist und was soll ein Kontextwörterbuch? In: P. Ilgenfritz, N. Stephan-Gabinel, G. Schneider, *Langenscheidts-Kontextwörterbuch Französisch-Deutsch*, Berlin: Langenscheidt, 5–9.

Heinemann, M. 2000. Textsorten des Alltags. In: K. Brinker, G. Antos, W. Heinemann, S. F. Sager (red.), *Text- und Gesprächslinguistik / Linguistics of Text and Conversation. Ein*

internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung 1, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 604–614.

Hemmerling, E. 1981: *Varianten nominativischer Phraseologismen im Litauischen unter besonderer Berücksichtigung der lexikalischen und der lexikalisch-quantitativen Varianz*, Dissertation, Leipzig: Universität Leipzig.

Hessky, R. 1992: Grundfragen der Phraseologie. In: V. Ágel (red.), *Offene Fragen, offene Antworten in der Sprachgermanistik*, Tübingen: Niemeyer. (Reihe Germanistische Linguistik 128.)

Hessky, R., Ettinger, S. 1997: *Deutsche Redewendungen. Ein Wörter- und Übungsbuch für Fortgeschrittene*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Hind, R. A. 1972: *Non-verbal communication*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hübler, A. 2001: *Das Konzept "Körper" in den Sprach- und Kommunikationswissenschaften*, Stuttgart: UTB.

Ilgenfritz, P., Stephan-Gabinel, N., Schneider, G. 1989: *Langenscheidts Kontextwörterbuch Französisch-Deutsch. Ein neues Wörterbuch zum Schreiben, Lernen, Formulieren. Mit einer Einführung von Franz Josef Hausmann*, Berlin [e. a.]: Langenscheidt.

Koller, W. 1977: *Redensarten. Linguistische Aspekte, Vorkommenanalysen, Sprachspiel*, Tübingen, Basel: Narr.

Köster, L. 2007: *Phraseme in populären Kleintexten*. In: H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick (Hrsg.), *Phraseologie / Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* 1, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 309–311.

Labno-Falęcka, E. 1995: *Phraseologie und Übersetzen. Eine Untersuchung der Übersetzbarkeit kreativ-innovativ gebrauchter wiederholter Rede anhand von Beispielen aus der polnischen und deutschen Gegenwartsliteratur*, Frankfurt am Main etc.: Peter Lang. (Europäische Hochschulschriften XXI: Linguistik 148.)

La Porte, M. de 1571: *Les Epithetes*, Paris. [Reprint: Genève, 1973; Internet: <http://gallica.bnf.fr>.]

Lapinskas, S. 2009: Allusive Phraseologismen und ihre lexikographische Markierung. *Kalbotyra* 59 (3), 175–183.

Lea, D. (ed.) 2002: *Oxford Collocations Dictionary for Students of English*, Oxford: Oxford University Press.

Lemchenas, Ch (sud.) 1982–1985: *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Marcinkevičienė, R. 2001: Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. *Lituanica* 4, 81–98.

Marcinkevičienė, R. 2010: *Lietuvių kalbos kolokacijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

McCarthy, M., Carter, R. 1994: *Language as Discourse. Perspectives for Language Teaching*, London: Longman.

Melčuk, I. e. a. 1984–1999: *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques I–IV*, Montréal: Presses de l'Université de Montréal.

Paulauskas, J. (red.) 2001: *Frazeologijos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Piirainen, E. 2005: Europeism, internationalism or something else? Proposal for a cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms in Europe and beyond. *Hermes* 35, 45–75.

Piirainen, E. 2009a: Phraseologie aus eurolinguistischer Perspektive: Aufgaben, Methoden und Ergebnisse. In: *Neuphilologische Mitteilungen* 60 (4), 451–485.

Piirainen, E. 2009b: "Weit verbreitete Idiome". Anregungen für den Umgang mit Phraseologismen im Fremdsprachenunterricht. In: F. Jieping, L. Yuan (Hrsg.), *Deutsch als Fremdsprache aus internationaler Perspektive. Neuere Trends und Tendenzen*. Beiträge zur internationalen Konferenz "Deutsch als Fremdsprache aus internationaler Perspektive vom 07. bis 09. September 2007 am Institut für German Studies der Zhejiang Universität in Hangzhou, München: Iudicum, 500–509.

- Piirainen, E. 2012: *Widespread Idioms in Europa and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*, Frankfurt etc: Peter Lange. (International Folkloristics 5.)
- Pilz, K.-D. 1981: *Phraseologie. Redensartenforschung*, Stuttgart: Metzler. (Sammlung Metzler 198.)
- Ptashnyk, S. 2009: *Phraseologische Modifikationen und ihre Funktionen im Text. Eine Studie am Beispiel der deutschsprachigen Presse*, Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. (Phraseologie und Parömiologie 24.)
- Reder, A. 2006: *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*, Wien: Praesens Verlag.
- Rüegg, Regula 1991: *"Im Abgehen ein Schnippchen schlagend". Zur Funktion von Kinegrammen in Volksstücken des 19. und 20. Jahrhunderts*, Bern: Peter Lang.
- Sandig, B. 1978: *Stilistik. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter Verlag.
- Schemann, H. 1993: *Deutsche Idiomatik. 33 000 Wendungen*, Stuttgart, Dresden: Klett Verlag für Wissen und Bildung.
- Stolz, T. 2001: Minor languages and general linguistics (with special focus on Europe). In: T. Stolz (ed.), *Minor Languages of Europe. A Series of Lectures at the University of Bremen, April–July 2000*, Bochum: Brockmeyer, 211–242.
- Балли, Ш. 1955: *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва: Издательство иностранной литературы.
- Баранов, А. Н., Добровольский, Д. О. 1990: Лео Ваисгербер в когнитивной перспективе. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка* 49 (5), 451–458.
- Черданцева, Т. З. 2000: *Итальянская фразеология и итальянцы*, L'instituto Italiano di Cultura di Mosca, Mosca: ĆeRo.
- Добровольский, Д. О. 1997: Национально-культурная специфика во фразеологии (I). *Вопросы языкознания* 6, 48–57.
- Шаховский, В. И. 1998, (Рец.): В. Н. Телия, *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1996. *Известия АН России. Серия литературы и языка* 57 (6), 70.

Išnašos

[1] Plg.: „Die Phraseologie, die relativ junge Wissenschaft von den Phrasemen, ist zu Recht ein zentraler Zweig moderner linguistischer Forschung und Lehre. Denn ihr Forschungs- und Lehrgegenstand, das Phrasem, gehört zu unserem Sprachalltag wie die Schwalbe zum Sommer.“ (Donalies 2009: 1).

[2] „Žodžių junginio reikšmės perprasminimas (semantinė transformacija) įvyksta, visų pirma, atsiradus vaizdui, kuris nepriklauso nuo vieno ar netgi visų frazeologizmo komponentų pavartojimo perkeltine reikšme. Jo perprasminimas susijęs su vaizdinga situacija, kurios vienu žodžiu paprastai išreikšti neįmanoma. Štai italų kalboje turime žodžių junginį *fare la forza* (*forca* – kartuvės; čia kartuvių rengimo vaizdas suformuoja naują reikšmę – šumanyti kam nors ką bloga, regzti intriga). Tuo būdu žodžio *forca* atžvilgiu tai antrinis nominacijos aktas, o naujo junginio (*fare la forza*) atžvilgiu – pirminis (plg. Черданцева 2000, 87). Žodyne pateikiama pirminė žodžio reikšmė, kuri keičiasi šnekoje, įgauna antrines reikšmes. Žodžio atsiradimą sąlygoja materialusis ir idealusis pasaulis, o frazeologinio vieneto atsiradimą sąlygoja tik idealusis pasaulis. „Tik susiformavę frazeologizmai žymi situacijas, reakcijas, pojūčius, tampa pirminėmis reikšmėmis žodyne, o vėliau gyvena savo gyvenimą toliau.“ (Черданцева 2000, 86–87).

[3] Vokiškoje frazeologijoje be A. M. Babkino termino *biblizmas* (vok. *Bibleismus*), vartojamas ir terminas *biblinis frazeologizmas* (vok. *biblicher Phraseologismus*), žr. Babkin 1970: 151; Földes 1990: 60.

[4] Konceptas – tai „kalbėtojų sąmonėje egzistuojančios sąvokos“ (anksčiau sąvoka buvo suprantama kaip mokslinio suvokimo rezultatas) (Gudavičius 2000: 30). Dabar sakoma, kad tai

pasaulio pažinimo struktūra. Konceptas – tai minimali reikšmės dalis (ledkalnio viršūnė). Na, o konceptualizacija – „tai reikšmės susidarymo procesas, mentalinis patyrimas, sąmonės konstruktas, tai pati reikšmė“ (Gudavičius 2000: 49). Kiekviena kalbos semantinė sistema yra specifinės pasaulio konceptualizacijos rezultatas (ten pat, 50). Kitaip sakant, „koncepto duomenys lentelės forma gali paaiškinti kalbinio pasaulio įvaizdžio ryšį su tautos mentalitetu“ (Шаховский 1998: 260).

[5] Kinegramos susijusios su neverbaline žmogaus elgsena komunikacijos procese (plačiau žr. Hind (1972) ir Budvydytė, Lapinskas 2007: 151-163). Labai svarbų vaidmenį čia vaidina kūno kalba (veido mimika, galūnių gestika, elgsena erdvėje (proksemika)). Modernusis komunikacijos mokslas kūną laiko svarbia kultūrinių ir socialinių santykių reguliavimo priemone (Hübler 2001: 11). Kinegramos – tai ypatinga tiesioginės reikšmės (gestų, mimikos ir elgsenos neverbalinės veiklos) ir jų simbolinės reikšmės kombinacija. Simbolinei reikšmei, kuri realizuojama vienu metu su tiesiogine reikšme, suteikiama komunikacinė vertė (Burger 1976: 316). Tokia dvilygmenė kinegrama aprašo ne tik išorinį kūno veiksmą, bet ir su juo susijusias vidines emocijas, nuostatas ir būsenas, kurios dažnai žmogaus nevaldomos, nes yra psichologiniai afektai, pvz. *suraukti kaklą* (būti nepatenkintam, reikšti nepasitenkinimą kuo), *ką išmušė raudonis* (šusigėdo). Antroji reikšmė yra konvencinė. Tuo būdu kinegramos moko korektiško elgesio normų, padeda sugretinti įvairių kultūrų atstovų elgseną, gestus, mimiką. O kadangi kinegramų kalbinė ir simbolinė raiška skiriasi, tai leidžiami gestų žodynai, nes ta pati kinegrama gali skirtis arabų, bulgarų ir lietuvių kalbose. Pagrindinė užduotis, keliamą frazeografams, yra aprašyti simbolinių kinegramų konvencines reikšmes ir jų leksinę struktūrą įvairiose kalbose, nes šiuo metu žodynuose rašoma taip: *sich auf die Brust schlagen* ir pateikiamas atitikmuo *muštis į krūtinę*. O deskriptoriaus, t. y. reikšmės, nėra. Deja, ne kiekvienas žmogus žino, ką reiškia šis simbolinis veiksmas.

[6] Frazėodidaktika – mokslas, ieškantis būdų, kaip išmokyti vaikus, mokinius, studentus ir tuos, kurie mokosi svetimų kalbų, taisyklingai vartoti frazeologizmus. Mano mokytojas prof. G. Helbigas man kartą pasakė: „Jūs mokate daug frazeologizmų, bet daugumą jų vartojate neteisingai, nes nežinote jų pragmatinės reikšmės“. Iki šiol žodynai nekreipė dėmesio į šią problemą, o dabar jau išleisti pirmieji vokiečių kalbos pragmatiniai frazeologiniai žodynai, pvz., Klaus Müller žodynas *Lexikon der Redensarten. Herkunft und Bedeutung deutscher Redewendungen* (2005, München: Bassermann). Pagrindinė frazeodidaktikos problema – frazeologinio optimumo (Hessky 1992: 167) sudarymas. Optimumą turi sudaryti lengvi, autentiški, smagūs užsieniečiui tekstai. Kokie tekstai optimaliausiai tinka šiam tikslui? Klystkelių būta daug, bet įvairių frazeologinių žodžių metaleksikografinė analizė aiškiai parodė – frazeologizmams mokytis labai tinka horoskopai. Pažiūrėkite į mano šiame straipsnyje pateiktus pavyzdžius: jų tik 67, bet juose ištisas pasaulis! Faktą, kad horoskopai (ir kiti smulkūs žiniasklaidos tekstai – kalambūrai, anekdotai, velerizmai ir pan.) puikiai tinka frazeodidaktiniams tikslams įgyvendinti, patvirtina ir anglų mokslininkų atlikti tyrimai (žr. McCarhy, Carter 1994).

Gauta 2012 m. spalio 19 d.
Priimta 2012 m. lapkričio 28 d.

SAULIUS LAPINSKAS
Vilniaus universitetas
Vokiečių filologijos katedra
Universiteto g. 5,
LT-01513 Vilnius
El. paštas: saulius.lapinskas@flf.vu.lt